

TEVFİK FİKRET VE ÇOCUK ŞİİRLERİ

Y.Doç.Dr. Sedat SEVER

BÖLÜM I

GİRİŞ

Başka ülkelerde olduğu gibi, bizde de uzun süre çocuklar, ortak halk edebiyatı ürünleri olan tekerlemeler, bilmeceler, masallar ve efsanelerle beslenmişlerdir. Divan edebiyatımızdaki nazım örneklerinin zenginliğine karşın, bu dönemde çocuğa seslenen, eğitsel amaç güden şiirlere pek rastlanmaz

Bizde çocuğa seslenen ilk eser Nabi'nin (1642-1712) "Hayriye" adlı mesnevisidir. Bu yapıtta, Nabi oğlu Mehmet'e yaşam ve toplum anlayışıyla ilgili öğütler verir.

Tanzimattan sonra, Şinasi, Ziya Paşa, Muallim Naci, Ahmet Rasim gibi sanatçılarımızın eserleri ve batıdan dilimize çevrilen romanlarla çocuğun dünyasına girilmek istenir.

Çocuk edebiyatı ve konusu bizde ancak Meşrutiyetten sonra ele alınır. Özellikle batılı eğitim anlayışının öğretmen okullarına girmesi, ilgililerin bu konuya eğilmesini sağlar.

Çocuklarımız için eğitsel bir görüşle şiir yazılması ise, anaokullarının açılmasıyla önem kazanmıştır. İbrahim Alâettin (Gövsa), Ali Ulvi (Elöve), Ziya Gökalp ve Tevfik Fikret, o dönem çocuk şiirleri yazarlar arasında seçkin birer isim olarak görülür. Eğitimci Sâti Bey'in çocuklar için açtığı yuva üzerine şair-eğitimci Tevfik Fikret, edebiyatı, özellikle şiiri bir araç gibi kullanarak "Şermin" adlı çocuk kitabını yazar. Ancak, sanatçının Şermin'in yazılmasından önce de çocukları konu alan, çocuklara yönelen birçok şiiri vardır. Bu nedenle, çalışmada, Fikret'in çocuk şiirleri bölümlenerek değerlendirilmiştir.

* Güzel Sanatlar Eğitimi Anabilim Dalı Öğretim Üyesi

BÖLÜM II

Fikret, gençliğin toplumdaki yerini ve önemini kavrayan, çocukların eğitimini düşünen ve bunu şiirlerinde belirten ilk şairimizdir.

Oğlu Halûk'u ve ülkemizin bütün çocuklarını çok seven Fikret'i; yoksul ve kimsesiz çocuklar düşündürür. Çocukların, yarımların güven-cesi olabilmesi için çağdaş anlamda yetiştirilmeleri üzerinde önemle durur.

Bu çalışmada, çeşitli dönemlerde yazdığı şiirlerden örnekler de verilerek, Fikret'in çocuk şiirleri ve çocuklarla ilgili düşünceleri; "1. Oğlu Halûk'la İlgili Şiirleri", "2. Yoksul ve Kimsesiz Çocuklarla İlgili Şiirleri" ve "3. Şermin" başlıkları altında incelenecektir.

1. OĞLU HALÛK'LA İLGİLİ ŞİİRLERİ

Tevfik Fikret, 1895 yılında dünyaya gelen ve kendisine esin kaynağı olan oğlu Halûk'la ilgili şiirlerinin bir kısmını 1911 yılında kendi el yazısıyla basılan "Halûk'un Defteri" adlı yapıtta toplamıştır. Kitap, Tevfik Fikret'in Meşrutiyet'ten sonra yazdığı şiirleri içine alır. Şiirlerde toplumsal eğilim ağır basar. Fikret, birinci bölümde, oğlu Halûk'a seslenir. Onu, yurdunun yükselmesi, özgürlüğe kavuşması için çalışmaya; yaşama, gerçeğe ve bilime bağlı kalmaya, acımasızlığa ve haksızlığa baş kaldırmaya çağırır.

"Halûk'un Amentüsü" adlı şiir hem Halûk'un Defteri'nin en önemli hem de T.Fikret'in en ilerici ürünlerinden biridir. Şiirde, boş inançlara karşı bilim ve teknik savunulur. Çünkü, karanlığı çürük, temelsiz, boş (batıl) inançlar değil, aklın gücü aydınlatacaktır. Fikret'e göre, insanlar birbirinin kardeşi ve yeryüzü insanlığın ortak yurdudur.

Dünya, evrensel düşünce yapısına, uluşmuş, üretken insanlarla cennete dönecektir.

.....

Toprak vatanım, nev-i beşer milletim...İnsan

İnsan olur ancak, buna îz'anla inandım.

Şeytan da biziz, cin de, ne şeytan, ne melek var:

Dünya dönecek cennete insanla, inandım.

.....

Ebnâ-yı beşer birbirinin kardeşi... Hülyâ!

Olsun, ben o hülyâyâ da bin canla inandım.

.....

*Bir gün yapacak fen şu siyah toprağı altın,
Her şey olacak kudret-i irfanla...inandım.**

Geleceğin, daha iyi, daha aydınlık, daha umutlu olması için bilimin gücüne inanmanın gerekliliğı vurgulanır dizelerde. En büyük güçtür bilim... O değiştirecektir dünyayı. Bir anlamda, uygarlığın bir övgüsüdür bu şiir.

Halûk'un Defteri, geleceğe inançla doludur. Fikret, bu şiirlerde zamanın kötülüklerini ortadan kaldırmak için bütün umudunu gelecek kuşaklara bağlamıştır.

Fikret'in 16 Eylül 1909'da yazdığı "Halûk'un Vedar"; Halûk'un Defteri'nin düşünsel içeriğı ve iletileri en yoğun şiirlerinden biridir. Ülkenin içinde bulunduğu durum ve bu durumdan ülkenin aydınlığa nasıl ve kimler tarafından çıkarılacağı açıklanır şiirde. Dizelerde, bir anlamda Fikret'in dünya görüşü biçimlenir.

Şiirde, Fikret mühendislik öğrenimi için Halûk'u İskoçya'ya göndermektedir; çok sevdiği oğlunu Sirkeci'den uğurlar. Sonra da ülkesine ilişkin duygu ve düşüncelerini aktarır dizelere.

Fikret, önce, "İskoç İlleri"yle İstanbul'u karşılaştırır. Doğanın cennetidir İstanbul. İskoç illeri ise sisli, yağmurlu, karlı ve buzludur. Ancak, uygarlık açısından bunun tersi doğrudur. Şiirde, Osmanlı İmparatorluğu'nu altı yüz yıldır serpilip gelişen ulu bir çınara benzetir. Ancak, bu heybetli gövde bugün çırçıplaktır. Kurumaya ve çürümeye yüz tutmuştur. Artık ne yeşil bir filiz, ne bir yaprak yoktur. Bir "siyah kurt" içerden kemirmekte, başında "kargalar" dönmektedir.

Onu kim kurtaracaktır? Yanıt hemen gelir: Oğlu. Nasıl? "Sanat, fen, güven, özen, yüreklilik, umut" bütün bunların hepsini yurda getirecektir.¹ Çünkü, bunların hepsi bu yurt için gerekli hem de yararlıdır.

.....
*Ne bulursan bırakma, san'at, fen,
İ'timâd, i'tinâ cesâret, ümid,
Hepsi lâzım bu yurda hepsi müfid...
Bize bol ziyâ kucakla, getir;
Düşmek etrâfi görmemektendir.*

* Yeryüzü vatanım, insan soyu milletimdir benim, ancak böyle düşünenin insan olacağına inandım. Şeytan da biziz, cin de, ne şeytan, ne melek var: Dünya dönecek cennete, insanla inandım.

İnsanlar kardeşi birbirinin... Bir hayal bu! Olsun, ben bu hayale de bin canla inandım. Bir gün yapacak fen şu kara toprağı altın, bilim gücüyle olacak ne olacaksın... Inandım.

1. Atilla Özkırmlı, *Tevfik Fikret*, s.66.

Fikret Halûk'un Vedâi'nda, güçlüklerle savaşıyor, yılmayan insanı be-timlemeye çalışır. Halûk'a sanatın ve bilimin toplumu aydınlatan yolunda yürürken büyük engellerle karşılaşacağını anımsatır. Ancak,

.....
*Koşan elbet varır; düşen kalkar;
 Kara taştan su damla damla akar,
 Birikir, sonra bir gümüş göl olur,
 Arayan hakkı en sonunda bulur...*

dizeleri, güçlükler karşısında yılgınlığa düşülmemesi için güdüleyici bir güç olur.

Fikret, "Promete" adlı şiirde, gençlerden Yunan Mitoloji kahramanı-nı örnek almalarını ister. "Ey müştak-ı feyz ü nûr olan âfi-i milletin meç-hul elektrikçisi" diyerek gençliği "aydınlatici" olarak niteler. Çünkü, ay-dınlığa ve bolluğa susamış olan halkımızı mutluluğa erdirmek için; miskinliğimizi bilim ve sanattan aldığı güçle kıracak, bizi çağdaş uygarlık düzeyine ulaştıracak öncü gücün kültürlü, çalışkan gençler olduğuna ina-ır.

Erdemli insan olma konusunda son derece duyarlı olan Fikret, genç-lerden yurt ve ulusun yükselmesi için yapacakları çalışmalardan hiçbir karşılık beklememelerini ister. Ona göre, gerçek yurtseverlik de budur.

Fikret'in, Abdülhamit'in baskı, sürgün ve tutuklamalarından kork-madan yazdığı güçlü, başarılı şiirler aydınlar, gençler arasında elde ele gezer, kulaktan kulağa yayılır. Görüşmeye gelen gençlere hep şunu söy-ler: "Bu günler geçecektir, bu millet kölelikten kurtulacaktır bir gün. Siz-ler çoğalmaya bakınız..."

Atatürk'ün "Benim en sevdiğim şiir" dediği Ferdâ'da, ülkenin en büyük umudu olarak gördüğü gençlere şöyle seslenir:

.....
*Gençler, bütün ümîd-i vatan şimdi sizdedir.
 Her şey sizin, vatan da sizin, her şeref sizin;*

.....
*Her yıldırımında bir gece, bir gölge devrilir,
 Bir ufuk-ı i'tilâ açılır; yükselir hayat!
 Yükselmeyen düşer; ya terakki, ya inhitat!
 Yükselmeli, dokunmalı alnın semâlara;
 Doymaz, beşer dedikleri kuş'itilâlara....*

*Uğraş, dinin, düşün, ara, bul, koş, atıl, bağır;
Durmak zamanı geçti, çalışmak zamanıdır!**

“Ferdâ, Fikret’in gençlere ilerleme yolunda atacakları adımlar için adeta bir vasiyetnamesidir.”² Ona göre, yükselmeyen düşer, yok olur. Bunun için gençlerden; durmadan çalışmalarını, araştırmalarını ve yaratmalarını ister. Ferdâ’nın ilk dizelerinde yer alan “Gelecek günler, aydınlık taptaze günler senin; zaten her şey senin değil mi ki? Ey, umudumun ak yüzü” sözlerindeki gençliğe duyulan büyük umut ve güven, Atatürk’ün düşünceleriyle ortak bir payda yaratır. Atatürk’ün Gençliğe Söylevi’nin ilk cümleleri de bu umut, güven ve sorumluluğu yansıtır.

“Ey Türk Gençliği!

Birinci vazifen, Türk istiklâlini, Türk Cumhuriyetini, ilelebet, muhafaza ve müdafaa etmektir.”

Fikret, dönemindeki toplumun ve özellikle gençliğin uyarılmasında; ülke sorunlarına karşı candan bir ilginin oluşmasında; ayrıca, gençlerde yurt ve özgürlük bilincinin yerleşmesinde büyük emeği geçmiş bir sanatçıdır.³ Ne mutlu ki, bu emek, Ulusal Kurtuluş Savaşı’nda itici bir güç olmuş; “Yaşamda en gerçek yol gösterici bilimdir” diyen bir anlayışla uygulama alanı bulabilmiştir.

2. YOKSUL VE KİMSESİZ ÇOCUKLARLA İLGİLİ ŞİİRLERİ

Fikret, insanı üzen her şeye başkaldırır. Onun güçlü insancılığı; yoksullara, düşkünlere, çaresizlere büyük yakınlık duymasına neden olur. 1896-1899 yılları arasında yayımlanan şiirlerinden biri olan “Ramazan Sadakası”nda, soğukta, yağmur altında kalan bir çocuğu betimler:

.....

*“Efendiler, ramazandır... mübârek akşamdır...”
Zavallı tıfl-ı sefâlet, zavallı ömr-i tebâh!
“Efendiler, acıyın, ben garîbim işte...” Hayır,*

* Gençler, vatanın bütün umudu şimdi sizdedir. Her şey sizin, vatan da sizin, şan da, şeref de.

Her devrimde (yıldırımında), bir devir geçer (gece silinir gider), bir yükselme ufku açılır, yaşam yükselir. Yükselmeyen düşer. Dünyanın gelişmesinde ya ilerleme ya da yıkılış vardır. Yükselmeli, alnın göğe değmeli. İnsan dedikleri kuş yükselmeye doymaz. Bugün artık durmak yok, uğraş didin, düşün, ara, bul, atıl, bağır, durma oğlum, durma koş. Artık çalışma zamanıdır.

2. Sabiha Sertel, *İlericilik ve Gericilik Kavgasında Tevfik Fikret*, s.52.

3. Sermet Sami Uysal, *Tevfik Fikret ve Şermin*, s.14.

*Akın akın geçen erbâb-ı i'tizâz ü refâh
Eder bu kirli, bu yurtık sadadan istikrâh.**

Dizelerde, yoksul çocuk yalvarmaktadır, dilenmektedir. Bir ramazan akşamında varlıklı ve mutlu insanlar yardım etmek bir yana çocuktan tiksinimektedir. Bilinen, belki de kanıksanan toplumsal bir çelişki, Fikret'in acıma duygusu ve insancılığ ile birleşince anlamsal bir güç kazanır.

Fikret, "Hasta Çocuk" şiirinde ise;

*- Bugün biraz daha rahattı, çok şükür...
- Elbet;
Geçer, bu korkulacak şey değil,
- Fakat nöbet
Zavallı yavrucağın hâlini harâb ediyor:
Vücudu ateş içinde, dalıp dalıp gidiyor.
İlaçların da mı te'siri kalmamış acaba?
Sekiz gün oldu...
- Merak etmeyin hanım hummâ...*

dizeleriyle, konuşma diline yakın bir anlatımla hasta bir çocuk karşısındaki duygularını aktarır.

Fikret'i özellikle kimsesiz ve yoksul çocuklar düşündürür. "Halûk'un Bayramı"nda şöyle dile getirir duygularını:

.....
*Çıkar o süsleri artık, sevindiğin yetişir;
Çıkar, biraz da şu öksüz giyinsin, eğlensin;
Biraz güzellensin
Şu rû-yi zerd-i sefâlet... ** Evet, meserrettir. ***
Çocukların payı: lâkin senin sevincinle,
Sevinmiyor şu yetim, ağlıyor... Halûk, dinle!*

Bayramda, güzel giysiler içindeki Halûk'un mutluluğu, Fikret'e kimsesiz ve öksüz çocukları düşündürür. Halûk'un yeni giysilerini çıkarmasını, biraz da öksüzlerin giyinmesini, sevinmesini ister. Çünkü, mutluluk, sevinmek, güzelleşmek, Halûk'un olduğu kadar, onların da hakkıdır. Bu yaklaşımda da acıma duygusuyla örülmüş bir insancılık yatar.

* "Efendiler, ramazandır, mübarek akşamdır." Zavallı sefâlet çocuğu, zavallı harap ömür: "Efendiler, acıyın, ben garibim işte." Hayır, akın akın geçen izzetli ve refah içinde olan kimseler bu kirli, bu yurtık sestten iğrenir.

** Rû-yi-zerd-i sefâlet: Sefaletin sarı yüzü

*** Meserret: Sevinç, şenlik

3. ŞERMIN

Halûk'un Defteri, gücünü bilimden alan çağdaş gençlerin tüm zorlukları yeneceği düşüncesini taşıyan şiirlerle doludur. Bir itici güce sahiptir bu şiirler. Amaç, bağınazlığa, kötülüğe, haksızlığa dur diyebilecek aydın insanlar yetiştirmektir. Fikret'e göre, aydın beyinler yeni bir eğitim anlayışıyla yetiştirilebilir. Yenilik ve ilerleme örneği olarak düşündüğü "Yeni Mektep"le çağdaş niteliklere sahip gençlerin yetiştirilebileceğini düşünür.

Bir tasarı olarak kalan "Yeni Mektep" anlayışıyla Fikret, arkadaşı eğitimci Sâti Bey'le birlikte; Anglo-Sakson eğitim sisteminden esinlenerek öğretimin amaç değil, araç olarak düşünüldüğü; çocuğun duygularını, düşünce ve bedensel boyutlarıyla bir bütün olarak geliştirildiği bir süreçte, "iş ve hayat adamı" yetiştirmeyi amaçlar. Ancak bu tasarı, gerekli sermayenin toplanamamasından dolayı uygulamaya konamaz. Fikret, eğitim anlayışını Galatasaray Lisesi Müdürlüğü'nde uygulamaya koyar. Ancak bu da uzun sürmez.

"Yeni Mektep" tasarısı gerçekleşmeyince Sâti Bey, Şişli'de bir okul ve çocuk yuvası açarak, Fikret'ten bu yuva için şiir yazmasını ister. Bu dilek, "ŞERMIN" adlı, edebiyatımızın "ilk eğitsel çocuk kitabı"nın yazılmasına neden olur.

1914 yılında yazılan ve aynı yıl kitap olarak yayımlanan Şermin, Fikret'in güçlü gözlem yeteneği ile biçimlendirdiği 31 çocuk şiirinden oluşur. Duru bir dille, 8'li hece ölçüsüyle yazılan şiirler, çocuk eğitimiyle ilgili değişik konuları içerir. "Konular, çağımız çocuk eğitiminde en geçerli yöntem olan oyunla ve eğlendirerek eğitime görüşüyle işlenir. Bu eserin gücü, bugünkü "yaparak-yaşatarak" öğretim yöntemine, "baktırarak değil, yaptırarak eğitim" görüşüne dayanmasından kaynaklanır. Bir başka deyişle, kuramcı ve ezberci değil, yararlı eğitim anlayışdır bu."⁴

"Fikret'in Halûk'un Defteri'nde hayal ettiği "yeni genç tipi" Şermin'de "yeni çocuk tipi" olarak karşımıza çıkar..."⁵ Yapıtta, Şermin adlı küçük kıza evde öğretilmesi gerekenler bir eğitimci-şair duyarlılığı ve gözüyle öğretilmeye çalışılır. Çocuk psikolojisini çok iyi bilen, yürekli çocuk sevgisiyle dolu olan Fikret, Şermin'de çocuklara bilişsel, duyuşsal ve devinişsel boyutlu davranışları bir bütünlük içinde kazandırmak ister. Bu yaklaşımı, usta şairliğinin yanında "yetkin bir eğitimci" olduğunu da kanıtlar.

Şermin'in ilk şiiri "İthaf" (Armağan)dır.

4. Cahit Kavcar, *Edebiyat ve Eğitim*, s.30.

5. Uysal, *Ön.ver.*, s.24.

*Yuva sevgi yuvasıdır./Ninelerdir onu yapan;
Ama, yavrum senin yuvan/Bir beceri yuvasıdır.
Bunu ancak bilgi yapar/Bunun ayrı değeri var.*

.....

*Koş yuvana, koş yavrucak;/O beceri yuvasıdır,
Ve erdemler ocağıdır./Orda aklın uyanacak;*

“Yeni Mektep”in öğrencilerine armağan edilen şiir; okulun beceri, erdemler yuvası olduğunu, aklın orada gelişeceğini belirtir.

“Yuvanın minimini yavrusuna” armağan edilen şiirle Fikret, “çocuk yuvaları”nın önemine değinerek, okulöncesi eğitim sürecine dikkat çeker.

.....

Orda kanat açacaksın,/Yükselere uçacaksın!

dizeleriyle de, çocuklara kanat takar, onları yükseklere doğru uçurur. Fikret’e göre, nasıl bir kuşun uçuşu için kanatlanması gerekliyse, çocukların yarınlarmı kurmaları ve yükselmeleri için de; yeni bilgi ve becerilerle donatılması gerekir. Çocuklara bu davranışların kazandırılacağı yer ise yuvadır, okuldur. Yazıldığı dönem düşündüğünde, Fikret’in eğitim anlayışının ne denli çağdaş bir düzeye ulaştığı kolayca anlaşılır.

Fikret’in yaşama dönük eğitim anlayışı; kuramsal bilginin, beceriye dönüştürülmesi ve okulun üretime dönük olmasını ister.

“Marangoz” şiiri bu anlayışı yansıtır:

.....

*Elim işler, işim ürer;/Gereçlerim birer birer
Geçerler her gün elimden;/Onları pek severim ben.
Oooh, sevgili gereçlerim!/Ben sizi hergün bilirim.
Tezgâhımın bir yanında/Hepsi durur sıra sıra*

Şiirde, çalışmadan duyulan mutluluk çocuğun ağızından aktarılır. Fikret, yalın bir anlatımla; çocuğu üretken kılma, çalışmaya isteklendirme düşüncesini başarıyla aktarır.

Bilimsel düşünce, çocuk eğitiminin temelini oluşturmalıdır. Fikret böyle düşünür. Ona göre, çağdaş olmak boş inançlara düşüncede yer vermemek demektir. Görerek, yaşayarak öğrenen çocuk, cine, cadiya, öcüye, şeytana inanmaz.

Fikret’e göre, çocuğu korkutarak eğitmek sakat bir düşüncedir. Şermin’deki “Umacı” şiirinde de etkin, yaratıcı yeni insan tipini yaratma uğraşısı verir:

*Şermin umacıdan korkar/Zannedenler yanılırlar.
Hayır, Şermin'de doğrusu/Yoktur umacı korkusu.
Eskiden o da korkarmış/Onu da korkuturlarmış,
"Umacı geliyor!" diye;/Çocuk, aldanır her şeye.
Ama artık yüreğini/Oynatmıyor ne ecinni,
Ne cadı, ne dev, ne şeytan;/Çünkü... Çünkü hepsi yalan!*

Fikret, çocukların düşsel yaratıklarla korkutularak duygu ve düşünce dünyalarının körletilmesine kesinlikle karşı çıkar. Ona göre, çocukların duygu ve düşünce evrenleri çağdaş eğitim olanaklarıyla özgürce geliştirilmeli ve zenginleştirilmelidir.

Umacı'nın son iki dizesinde;

Aklı başında insanlar/Yalnız kötülükten korkar,

denilerek, gerçek çok yalın ve çarpıcı biçimde açıklanır. Şiirin ana düşüncesi de bu dizelerde saklıdır.

Fikret, "Ezan" adlı şiirinde, çocuk eğitiminde dayanın olumsuz etkilerini, din terbiyesinin zor ve dayakla verilemeyeceğini dile getirir:

.....
*Dün görünce mezarını
O tokadı hatırladım,
Yanağım yandı, ağladım.*

"Ezan"da, büyükbabası ile camiye giden küçük Şermin'in namaz biraz uzayınca, bir köşede uyuklayışı ve babasına anlattığında yediği tokat hikâye edilmektedir. Ancak, bu olay, yetişkinlere bazı eğitsel dersler de vermektedir: Çocuğa zorla, dayak atarak davranış kazandırma isteği yarar değil zarar getirir. Çünkü, çocuk kendisine vurulan tek tokadı bile yıllar geçse kolay kolay unutamaz...

Fikret, "Papatya" şiirinde çocuklara;

.....
*Tarlalarda hoş giden/Sarı, turuncu, pembe, mor
Birçok güzel çiçek olur;/Bence güzeldir hepsinden
Güler yüzlü papatyalar,/Altın gözlü papatyalar.*

dizeleriyle, kişileştirme sanatından da yararlanarak doğa, çiçek ve kır sevgisi kazandırmayı amaçlar.

"Arslan" şiirinde ise, bir başka sevgi işlenir: Köpek sevgisidir bu. "Sevilir elbet seven" yargısıyla biçimlendirilir bu sevgi.

*Arslan yine zincirlenmiş/Kulübesinde yattıyor.
Uyuyor mu? Yok uyanmış; Bize doğru, bakın nasıl
Kollarını uzatıyor.
Ona biz ne veririz./Ekmek, çörek; bâzı evden
Şeker bile getiririz./O da küçükleri sever;
Sevilir elbet seven.*

“Hediye” adlı şiirde, Fikret’in yüreği bu kez de anne, baba, kardeş ve arkadaş sevgisi için atar:

*Bakınız, ben değil ablam,/Yabancı olsa duramam
Kardeşçe, dostça insanca/Hatırını sormayınca*

Kardeşlik, dostluk pekiştirilmek istenir çocuklar arasında ... Sadece aile bireylerine değil, tüm insanlara sevgiyle yaklaşmanın önemi aktarılır dizelerde.

Şermin’in “Muhallebim ve Okulum” adlı şiirinde, çocuğun dünyasındaki sevgi birikimleri, çocuk içtenliğiyle aktarılır:

*Ninem sordu: -Şermin, kimi/En çok seversin?- Ninemi!
Başka? -Babamı elbette./Daha?- Peki izninizle
Sayayım: Muhallebimi,/Sütlacımı, şekerimi,
Şekerleme, lokumumu; Ama en çok okulumu,
Biraz da gevrek severim.../Okulumu çok severim.*

“Keman”da ise, oyunla ve eğlendirerek öğretmek ilkesi yaşama geçirilir:

.....
*Ağabeyim iyi çalar,/Bana da öğretecek
Onun birkaç kemani var,/Birini bana verecek;
Hepsinin de güzel sesi.../Do re mi fa-fa sol lâ si,
Kulaklarımda ezgisi.../Do re mi fa-fa sol lâ si,*

Şiiri eğitsel ve estetik bir eğitim aracı olarak gören Fikret, güzel sanatların diğer alanlarına da büyük bir ilgi duyar. Çocuğun eğitiminde özellikle müziğin önemine inanır. “Keman”da amaç, düşünce ile duygunun birlikte eğitilmesi ve çocuklarda oluşturulmak istenen sanat sevgisidir.

“Rüya” adlı şiirde, sevgi annede yoğunlaşır;

- Tatlı, bir yüz/Düşün, nine
 O kadar hoş bir yüz ki ben/Sensin sandım ilk görüşte
 Sensin sanıp, bir de öptüm./Saçları da büklüm büklüm,
 Tıpkı seninkiler gibi;/Seninkiler gibi ince,
 Ve yumuşak.

Yurt sevgisi, insan sevgisi, doğa sevgisi, sanat sevgisi. Bu dört sevginin bireşimi Tevfik Fikret'in yaşam anlayışını biçimlendirir.

Amaç, insanca yaşamayı olanaklı kılan mutlu bir toplum yaratmaksa, önce bu sevgilerle temel atmak gerekir. Fikret'in çocuk şiirleri de bu anlayışın birer ürünüdür.

Fikret'in tüm umudu, anılan sevgilerle yetişecek gençlerdedir. Onlar, ışığa, bolluğa, berekete susamış ülkenin aydınlatıcılarıdır. Ancak, onlardan tek bir dileği vardır: Çalışmak... Çünkü, O, yurdun daha çok çalışılarak yükseleceğine inanır. Tembelliği, ilerlemeyi engelleyen en önemli etmen olarak görür. İnsanın, alınteri dökmeden, yorulmadan sağlıklı bir yaşam kuramayacağı düşüncesindedir.

Dilimize, La Fontaine'den aktardığı "Ağustosböceği ile Karınca" şiirinde; çocuklarda yaşamak için çalışmanın gerekliliği konusunda duyarlıklar oluşturmak ister:

.....
 Böcek inler: - Açız! Açız!/Bakın, yüzün nasıl soldu;
 O günlerde gülen, öten/Sazla sözle eğlenen ben
 Bugün bakın ne haldeyim!/Vallahi, billahi açız;
 Halimize acıyınız! Karınca eğlenir: - Beyim,
 Şimdi de oynayın, ne var? Yazın çalan, kışın oynar!

"...Fikret'e göre, eğitimin amacı çocuğun kafasını bilgiyle doldurmak değil, onu yaşama hazırlamak, yaşadığı dünyaya yöneltmektedir. Eğitimin yöntemini de bu amaç belirler. Bilgi ezber yoluyla değil, oyun aracılığıyla, üstelik uygulama yoluyla verilmelidir. El işler, iş ürer çünkü"⁶

"Hasbihal"de öğrencilere şu dizelerle seslenir:

.....
 Boş duranın,/Tembel tembel oturanın,
 Bu usırda ekmeği yok./Evet, işsiz oturan çok;
 Fakat hepsi de tok değil,/İşsiz duran pek çok değil.

*İşlemeli el kol; bunlar/İşledikçe boğaz doyar.
İnsan gözleriyle görür.../"Alet işler, el övünür."
Derterse de hiç kanmayın./İşitin de inanmayın.
El tutarsa yürür sapan./Eldir sapanı da yapan.*

Şiirde, düşünce atasözleriyle etkili kılınarak, üretkenliğin övgüsü yapılmıştır. Fikret'in kuramdan çok uygulamaya dayanan, başka bir deyişle kuramsal bilgilerin beceriye dönüştürülmesini amaçlayan eğitim anlayışıdır bu.

BÖLÜM III

TEVFİK FİKRET'İN ÇOCUK ŞİİRLERİNİN EĞİTSEL DEĞERİ

19. yüzyılda ekonomik ve siyasal bir çıkmaza giren Osmanlı İmparatorluğu Batılı devletlerce de bir sömürü alanı seçilmişti. Batılı toplumlar, Avrupa'da Rönesansla başlayan ve Aydınlanma Çağında doruğa ulaşan uzun uğraşlarla, Batı kültürünü çağdaş uygarlığın merkezi durumuna getirmeyi başarmışlardı. Aklın bağınazlıktan kurtulup özgürleşmesi, bu başarının en temel itici gücünü oluşturuyordu.

Bilindiği gibi "19. yüzyıla kadar devam edegelen insan anlayışımız, doğu düşüncesine, doğulu insan ve dünya görüşüne dayanır." Bu anlayışın en belirgin özelliği kaderciliktir. İnsanın çok önceden çizilmiş kaderini değiştirmesi olanaksızdır. Batılı düşünce, insanın oturup kendi kaderinin sonunu beklemesi inancını kabul etmez. Akılcıdır, bilimsel düşünceye, mantığa, gözlem ve deneye önem verir. Madde karşısında edilgin ve ilgisiz değil, etkin, eleştirici ve yorumlayıcıdır.⁷ Doğayla savaşıyor, onu kendi amaçları doğrultusunda biçimlendirmeye çalışır.

"Bizde de, Tanzimat'tan sonra, doğulu insan ve dünya görüşünden sıyrılarak batılı ölçülere, batı düşüncesine yönelme çabaları başladı." Batı uygarlığı karşısında güçsüz kalan doğu anlayışı, özünde bir uygarlık sorunu olan bu bunalımdan çıkış yolu aramaya koyuldu.⁸ Dönemin edebiyatçıları ve aydınları da ülkenin geri kalmışlıktan kurtarılmasına ilişkin kimi kurtarıcı düşünceler çevresinde kümelenmeye başladılar.

Tevfik Fikret'in gençler ve çocuklar için yazdığı şiirleri, edebiyatımızda batılı düşünceye uygun yeni bir insan tipi yaratmanın ilk anlamlı yönelişi olarak değerlendirmek gerekir.

Fikret, oğlu Halûk'u gençliğin simgesi olarak görür. Halûk'un Defteri'nde, gücünü bilimden alan "sağlam kafalı" gençler yetiştirmek, gençle-

7. Cahit Kavcar, *Batılılaşma Açısından Servet-i Fünun Romanı*, s.78-79.

8. Cahit Kavcar, *Aynı*, s.80.

ri düşünce bakımından eğitmek amacı güder. Halûk'un Amentüsü, Halûk'un Vedai, Promete ve Zelzele'de insan (genç) kavramı ile okuru tanıştırır. Şiirlerde, insan güçlüdür, her şeyin özüdür. Bu insan, bilimden aldığı güçle karanlığı boğacak, kara toprağı altın yapacak, yurdu ve dünyayı cennete çevirecektir. Şiirlerde, yoğun bir düşünsel içerikle beslenen iletiler, ancak düşgücünü de zorlayan bir anlamlandırma ile çözümlenebilir. Fikret'in yeni bir uygarlık arayışına, anlayışına oturan düşünceleri, sanatının etkileyici gücüyle, döneminin gençleri için, yapıcı, yaratıcı ve araştırmacı yeni düşünce olanaklarının yaratılmasında zengin bir kaynak olur. Öte yandan, Fikret bu düşüncelerini Robert Kolej'de ve Galatasaray Lisesi'nde uygulamaya da koyar. Usta Şair bu kez de yetkin bir eğitimci kişiliğiyle dikilir karşımıza. Eğitim anlayışı gerçek yaşama dönük olup insanı bütün boyutlarıyla geliştirmeyi amaçlar. Akıl ve ahlak eğitiminin yanı sıra sanat ve beden eğitimine de yer vererek yeni ve çağdaş insanı yaratmayı ilke edinir.

Yoksul ve kimsesiz çocuklarla ilgili şiirlerinde ise, önemli bir sorunu sanatçı duyarlığı ile öreerek toplumsal bir duyarlık oluşturmaya çalışır.

Fikret için eğitim bir amaç değil bir araçtır. Amaç, çağdaş insanı yetiştirmektir. Şermin'de bu amaç için şiir estetik ve eğitsel bir araç olarak kullanılır.

Fikret, yaşamının son yıllarında, yeni insanı yaratmak için çabalayan eğitimcilere yardımcı olmak amacıyla, şiirinin dilini değiştirerek Şermin'i yazar. Ülkenin kurtuluşunu çok daha uzak bir umuda bağlar. Somut bilgilerle donatılmış, kişilik sahibi, yaşam karşısında gerçekçi çözümlere gidebilen, insanları seven, doğaüstü güçlerin yarattığı korkulardan sıyrılmış, bilime inanan bir kuşak yetişirse, Osmanlı İmparatorluğunun kurtulabileceğine inanır.⁹

San'a göre, eğitim sürecinde, öğrencilere bilgi depolamak aslında geçmişe bir hazırlık gibidir. Oysa, günümüzde geleceğin sorunları ile yaratıcı biçimde uğraşacak, geleneksel olmayan kavramlarla düşünebilecek bireylere gereksinim vardır.¹⁰ Fikret'in 1914 yılında yazdığı Şermin'de çocukları yaşama ve geleceğe hazırlamak temel bir eğitsel ilke olarak belirir. Ona göre, eğitimin amacı çocukların kafalarını bilgiyle doldurmak değil, yaşama dönük beceriler kazandırmak olmalıdır. Şermin'de, çocukları eğlendirerek eğitime anlayışı, çocuklarda güzel sanatlara ilişkin bir duyarlık oluşturma yaklaşımıyla bütünleşir.

"Akıl ve düşünce gibi duyu ve duygular da varlığımızın ayrılmaz parçalarıdır. Ruhça ve bedence sağlıklı ve uyumlu gelişmek, insan doğa-

9. Memet Fuat, *Tevfik Fikret*, s.80.

10. İnci San, *Sanat ve Eğitim*, s.16.

sındaki bu temel öğelerin uyumlu ve dengeli bir biçimde gelişip bütünleşmesiyle mümkün olabilir. Uyumlu bireyler de uyumlu toplumlar meydana getirir”¹¹ Fikret’in çağdaş eğitim anlayışı da Şermin’de çocuğu beden, ruh ve düşünce boyutlarıyla bir bütün olarak geliştirmeyi amaçlar. Bu amaca ulaşmak için de şiirlerinde, eğlendirerek öğretme, başka bir deyişle, çocuklara oyun aracılığıyla davranış kazandırma ilkesini ön planda tutar.

Çocuk edebiyatının en temel ilkelerinden biri de çocuğu kavramsal olarak geliştirecek ve zenginleştirecek bir dil kullanmaktır. Çocuğa sunulan anlam evreninde, dil, amaca ve çocuğun dünyasına uygun, doğal dil tadını veren, çocuklarda dil bilinci ve duyarlılığı oluşturabilecek özellikleri taşımalıdır. Şermin’de tüm konular duru bir dille, hece ölçüsü kullanılarak işlenmiştir. “Fikret yılar önce, günümüz çocuklarının kullandığı dili kullanmakla kalmayıp bugün bile seve seve sık sık tekrarladığımız nice deyimlerimizi ve sözlerimizi Şermin’deki şiirlere büyük bir ustalıklı yerleştirmiştir.”¹² Böylece, çocuklara yalnızca güzel Türkçemizin güçlü anlatım olanaklarını sezdirmekle kalmamış, aynı zamanda şiir dilimizin güzelliğini de başarıyla yansıtabilmiştir. Özellikle, çocuk şiirinde ritim, müzikal özelliği ile çocuğu ürüne çeker, onu neşelendirir, şiirin anlaşılmasını ve bellekte uzun süre kalmasını sağlar. Bu süreç, çocuğun kavramsal zenginliğine önemli katkı sağlar. Şermin’de “Umacı”, “Arı Sokar”, “Hasbihal”, “İş Salonu” gibi birçok şiirin müzikal özelliği kısa ve özlü cümlelerle desteklenerek, biçem (üslup) canlı kılınmıştır.

Çocuk edebiyatı ürünlerinde, çocuğa insan, doğa ve yaşam sevgisi gibi duyuşsal boyutlu davranışlar kazandırılırken, bir yandan da çocuk yaşama hazırlanmalıdır. Fikret, Şermin’de yer alan şiirleriyle çocukları küçük yaşta anne, baba, kardeş, doğa, güzel sanatlar ve çalışmak sevgisiyle buluşturur.

“Kırık At”ta,

.....

*Bu küçük iş çokça zahmet,/Ve birçok çabayla oldu;
Adamcağız tam bir saat/Ateş başında yoruldu.
Demek biraz iyi işler/Çokça alın teri ister!*

dizeleriyle, yaşamın en temel gerçeği “çalışma gerekliliği” anlatılır. “Mutlu olma” ve “alın teri dökme” gibi yaşamsal iki değer kullanılarak önemli bir yargıya varılır.

“Bahar Kalfa”da

11. İnci San, *Sanatsal Yaratma, Çocukta Yaratıcılık*, s.227.
12. Uysal, *Ön. ver.*, s.46.

.....

*Mavi nilüfer o gözler,
Bahar kalfa gül yanaklı,
Kırmızı gonca dudaklı.*

dizeleriyle, benzetme sanatını da ustalıkla kullanarak doğa sevgisi, "Hediye" şiirinde ise kardeş sevgisi başarıyla işlenir.

Çocuk edebiyatı ürünleri, çocuklarda güven, sevme, iyilik, güzellik, cesaret, hoşgörü, sorumluluk, gerçeklik gibi duyguların gelişmesine yardımcı olmalıdır. Şermin bu konularda da başarılı örnekler sunar.

"Marangoz"da,

.....

*Marangozum ben beş gündür.../Çalışan her işi görür;
İnsan için sanat çoktur/Yapılmayacak iş yoktur.*

dizeleriyle Fikret, küçük yaşta bile büyük işler yapılabileceğini; ancak çalışmanın, sorumluluk duymanın, işe cesaretle girmenin gereği üzerinde durur. Bu yaklaşımın, çocuğun kendini tanımasına, kişiliğini geliştirmesine katkıda bulunacağı açıktır.

Çocuk kitaplarındaki konular, bilimsel verilere ve evrensel ahlak kurallarına uygun olmalıdır. Denemeci, araştırmacı, eleştirci, kısacası özgür düşünceli insan yetiştirme amacı, kitapların temel ilkesi olmalıdır.*

Fikret, "Umacı" şiiriyle çocukların yaratıcı yeteneklerinin gelişmesine engel olacak boş inançlara karşı çıkar. "Çünkü... Çünkü hepsi yalan." der.

"Siyah Bacı" şiirinde ise, karanlıktan ve geceden korkan çocuklara, bu siyahlık bir başka güzellikte anlatılır.

*Benim siyah bir bacım var,/Adı Leylâ
Gözü Şehla,/Kollarında, ellerinde,
Saçlarının tellerinde/Pullar, inciler parıldar.*

Çocuk kitaplarıyla, çocuğun kişiliği onaylanmalı, ona sevgi duyulmalıdır. Yani çocuğun bir değer olduğu kendisine sevgiyle sezinletilmelidir.

Şermin'deki şiirlerin dayandığı anlayış da sevgidir. Bu şiirlerde, Fikret'in en önemli eğitsel amacı, duygu ve düşünce gücü sevgiyle yoğrulmuş yaratıcı nitelikli yeni insanı yetiştirmektir.

* Bu amaç, 1975'te İstanbul'da toplanan Çocuk Kitapları Semineri'nde saptanmıştır.

SONUÇ

Ziya Gökalp, Fikret'i "uyanış devrimizin pedogogu" olarak niteler. Fikret'in amacı toplumu yaratıcı ve çağdaş kılabilecek yeni bir insan tipi yetiştirmektir. Gençler ve çocuklar için yazdığı şiirleri de bu amaç için estetik bir araç olarak kullanır.

Şermin'in, eğlendirerek öğretme, başka bir deyişle, öğretme-öğrenme süreçlerinde çocuklara oyun yoluyla davranış kazandırma yaklaşımını, günümüzde bile çağdaş eğitim anlayışının en temel ilkelerinden biridir.

Bütün bu değerlendirmeler bağlamında, Şermin'in yaşayan dili ve içeriğiyle, ülkemizde çocuk edebiyatı kültürünün oluşmasına önemli bir katkı sağladığı söylenebilir.

KAYNAKÇA

- Alpay, Meral ve Robert Anhegger. *Çocuk Edebiyatı-Çocuk Kitapları*. İstanbul: Cem Yayınevi, 1975.
- Çağdaş Yaşamı Destekleme Derneği. *Çağdaş Eğitimde Sanat*. İstanbul: 1994.
- Fuat, Memet. *Tevfik Fikret*. İstanbul: Altın Kitaplar Yayınevi, 1992.
- Kadir, A. (Yenileştiren) *Bugünün Diliyle Tevfik Fikret*. İstanbul: 1970.
- Kaplan, Mehmet. *Tevfik Fikret*. İstanbul: Bilmen Basımevi, 1971.
- Kavcar, Cahit. *Batılılaşma Açısından Servet-i Fünun Romanı*, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayını 1985.
- *Edebiyat ve Eğitim*. Ankara: A.Ü. Eğitim Bilimleri Fakültesi Yayını, 1982.
- "Tevfik Fikret'in Eğitimselliği ve Yeni Mektep." *A.Ü. Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*. Cilt: 5, Sayı: 3-4, s.111-136, 1972.
- Nayır, Yaşar Nabi. *Tevfik Fikret "Hayatı, Sanatı, Şiirleri."* İstanbul: Varlık Yayını, 1977.
- Özkırımh, Atilla. *Tevfik Fikret*. İstanbul: Cem Yayınevi, 1978.
- San, İnci, Hasan Coşkun, Ömer Adıgüzel ve Şükriye Deriş (Yayıma Hazırlayanlar) *V. Uluslararası Eğitimde Yaratıcı Drama Semineri "Drama ve Öğretim Bilgisi."* Ankara: Türk Alman Kültür İşleri Kurulu Yayını, 1994.
- San, İnci. *Sanatsal Yaratma, Çocukta Yaratıcılık*. Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1979.
- *Sanat ve Eğitim*. Ankara: A.Ü. Eğitim Bilimleri Fakültesi Yayını, 1985.

Sertel, Sabiha. *İlericilik ve Gerıcılık Kavgasında Tevfik Fikret*. İstanbul: Hür Yayınevi, 1969.

Fikret Tevfik. *Şermin*. İstanbul: Serhat Yayınevi, 1983.

Unesco Türkiye Milli Komisyonu. *Tevfik Fikret*. Ankara: 1967.

Uysal, Sermet Sami. *Tevfik Fikret ve Şermin*. İstanbul: İnkilâp ve Aka Kitabevi, 1973.